

LITTERATUR

PRESSHISTORIA, NY FÖLJD

Av GUNNAR UNGER

Presshistorien, denna i vårt land intill helt nyligen så orättvist försummade forskningsgren, har plötsligt under loppet av bara något år skjutit en hel rad friska skott. Det senaste och ur många synpunkter värdefullaste är Ivar Andersons magnum opus »Svenska Dagbladets historia, del 1, 1884–1940». Historiken kommer, enligt vad författaren uppger i sitt förord, att under loppet av år 1962 följas av en andra del, vilken skall innehålla dels en av professor Torvald Höjer författad historik av SvD under andra världskriget, dels ett antal essayer av skilda författare för att belysa tidningens insatser i svensk kulturliv under de gångna årtiondena. Det är alldeles tydligt att svensk pressforskning sent omsider börjar blomma.

När Ivar Anderson vid sin avgång som huvudredaktör för Svenska Dagbladet år 1955 åtog sig att skriva tidningens historia från starten fram till juni 1940, då han själv blev SvD:s chef, grep han sig an med en mycket måttfull uppgift. Den var i själva verket långt svårare, långt mer komplicerad än någon av de i denna spalt tidigare recenserade presshistoriska föregångarnas. Kihlberg kunde i sin historik över Dagens Nyheter i allt väsentligt koncentrera sig på den politiska utvecklingen, då ju den journalistiska redan i Ljungquists förträffliga antologi fått en allsidig belysning, och kunde dessutom sätta punkt för sin framställning redan 1921. Sundell å andra sidan skulle visserligen i sin historik över Stockholms-Tidningen

behandla tidningens hela tillvaro, men hans uppläggning var, som redan av namnet »Ord och öden i ett tidningshus» och ändå mer av omfånget, mindre än 300 små sidor, framgår, mycket blygsam. Det var i hans fall inte fråga om någon regelrätt och fullständig historik, byggd på primärforskning, utan snarast om en rapso-disk krönika med glimtar från olika skeden av tidningens existens.

Ivar Anderson däremot skulle ge en fyllig och i möjligaste mån systematisk översikt över Svenska Dagbladets såväl journalistiska som politiska och ekonomiska öden och äventyr under ett drygt halvsekel. Därtill kom, att uppgiften försvårades av bristande tillgång på arkivmaterial, särskilt från de första decennierna av tidningens verksamhet. Författaren kunde emellertid trösta sig med att han i vissa avseenden hade det väl förspänt. Han har exempelvis inte alltför mycket behövt fördjupa sig i tidningens politiska utveckling under de första decennierna, eftersom denna utförligt diskuterats i Ragnar Anderssons avhandling »Svenska Dagbladet och det politiska livet 1897–1918». Men betydelsefullare än någonting annat har naturligtvis varit att Ivar Anderson haft lika utomordentliga personliga kvalifikationer att skriva om Svenska Dagbladet som Leif Kihlberg om Dagens Nyheter.

Liksom Kihlberg är Ivar Anderson en tränad vetenskapsman med djupgående historisk och statsvetenskaplig bildning. Liksom Kihlberg har han haft

tillfälle att grundligt studera den tidning han skildrar inifrån. Att Kihlberg tillhört DN ett par decennier längre än Ivar Anderson SvD spelar i förevarande sammanhang knappast någon roll eftersom bägges framställningar slutar vid den tidpunkt då deras egen insats i resp. tidning tar sin början. Ivar Anderson har dessutom under de första decennierna av sin bana som en av högerpressens ledande män haft fördelen att studera SvD från en utgångspunkt — kollegans och konkurrentens — som samtidigt var initierad och innebar viss kritisk distans, vilket självfallet måste ha varit till hjälp för objektiviteten i hans framställning. Slutligen har han ju — vilket är en klar fördel framför Kihlberg — genom att inte bara vara en av högerpressens utan också en av högerpartiets ledande män under så stor del av den skildrade tiden alldeles speciella möjligheter att bedöma SvD:s allmänpolitiska roll och inflytande.

Ivar Anderson har alltså gått till verket med sällsynt goda förutsättningar och ingen kan påstå annat än att han gjort dem all tänkbar rättvisa. När historiken över Svenska Dagbladet här ovan betecknades som sin författares magnum opus, så var det inte bara eller ens huvudsakligen med tanke på de nära 400 sidorna i stor oktav. Ätminstone i mitt tycke visar denna bok Ivar Anderson från hans bästa sidor som forskare, som skribent — och man kanske vågar tillägga som människa. Det är möjligt att författaren själv anser denna karakteristik innebära en orättvisa mot hans stora och förvisso tungt vägande biografi över Arvid Lindman. Men historiken över Svenska Dagbladet har inte mindre tyngd — den är bara mindre tung.

Den präglas av en friskhet, en frimodighet och en frimodighet, som inte alltid utmärker Ivar Anderson, men som utmärker honom när han är som

mest till sin fördel. Han skriver som bekant alltid väl, men inte alltid fängslande. Inte minst som ledarskribent har han ibland givit prov på ett slags prudentlighet, en försiktighet som kunnat få tycke av orolighet, ett hänsynstagande som kunnat ha en anstrykning av osäkerhet, vilket allt i förening med en viss temperamentets torra gjort ett hämmat intryck. Av detta finns ingenting i boken om SvD. Det är, rent ut sagt, som om han genom att ha avbördat sig chefredaktörskapets tyngande ansvar och fått skriva *om* SvD i stället för *i* SvD, blivit en i viss mån ny människa, i varje fall en i viss mån ny skribent.

Det finns en lätthet i anslaget, som man inte är bortskämd med hos denne författare — tag bara själva upptakten med dess skönlitterära, rent novellistiska utformning! — och den varar boken ut. Man får en känsla av att det är en lycklig människa, som skrivit historiken, lycklig i och med denna sin uppgift. Den bitska och beska ironin i Kihlbergs lapidariska kommentarer saknas helt i Ivar Andersons vältaliga och generösa framställning, men det innebär inte att den skulle vara menlös. Grundtonen är, som ju faller sig naturligt i sammanhanget, vänlig, men det är inte fråga om någon onyanserad vänlighet. Författaren låter oss se många av de mänskliga skröpligheter varom han har att berätta i det försonande skimret av en förlåtande eller åtminstone overseende humor, vilket inte utesluter vare sig skärpa eller klarsyn. Han är skonsam, men aldrig överslätande och än mindre inställsam.

Hur man skall komponera en bok som denna är inte någon lättlost metodfråga. Många olika möjligheter erbjuder sig otvivelaktigt — den Ivar Anderson valt tycker jag för min del är den bästa. En tidning är — eller bör i varje fall vara — en personlig-

het, låt vara en personlighet, som vanligtvis är sammansatt av många olika personligheter. Vad Ivar Anderson eftersträvat har varit att försöka fixera denna personlighet och det har inte kunnat ske på annat sätt än genom att han i första hand porträtterat den eller de medarbetare, som varit tidningen. Kihlberg, ställd inför ett motsvarande om än mera avgränsat problem, har löst det på liknande sätt: hans bok om tidningen DN har framför allt blivit en bok om tidningsmannen Otto v. Zweigbergk.

Ivar Anderson har av förklarliga skäl inte kunnat i samma mån koncentrera sin skildring kring en enda gestalt; den uppslagsrike men principlöse Helmer Key var förvisso inte SvD på samma sätt som Otto v. Zweigbergk var DN. Han har i stället koncentrerat den kring ett helt persongalleri, ett mycket omfångsrikt sådant, men där de fyra porträtten i helfigur föreställer Fredrik Böök, Gustav Cassel, Otto Järte och Gustaf Stridsberg. Detta har varit en delvis mycket ömtålig uppgift, som Ivar Anderson såvitt jag kan se löst på ett beundransvärt sätt. Han har med föredömlig objektivitet fördelat skuggor och dagnar och i skildringen av de gestalter som vunnit hans sympati har insmugit sig ett tonfall av mänsklig värme, som han inte brukar slösa med och som gör dessa karakteristiker särskilt levande.

Av detta skall man emellertid inte förledas att tro att Ivar Andersons stora bok bara är ett vidlyftigt album av löst sammanhållna personskisser. Så är alls inte fallet. Porträtten av SvD:s medarbetare på skilda områden är skickligt infogade som bärande element i en fyllig och detaljrik framställning av tidningens allmänt journalistiska, politiska och ekonomiska utveckling. Denna framställning öppnar i sin tur så vida perspektiv mot samhällsutvecklingen i stort att man har

rätt att säga att Ivar Andersons magnum opus blivit till något mycket mer än en tidningshistorik. Det är en bred och livfull fresk över ett halvsekel av svenskt samhällsliv sett genom en svensk tidnings personliga temperament och kan följaktligen på goda grunder betecknas som inte bara en kulturhistorisk fyndgruva utan som en kulturbragd i sig.

Att ens i dess huvuddrag referera denna innehållsrika bok, som man f. ö. gärna vill förutsätta att varje läsare av Svensk Tidskrift självmant skaffar sig, kan givetvis inte komma på fråga inom denna spalts begränsade utrymme. Vad här kan bli tal om är endast att flyktigt beröra några av de rent politiska aspekter, som särskilt fångat just denne anmälares intresse.

Svenska Dagbladet, sådant vi tänker oss det, är ju i hög grad ett barn av året 1897, nittitalismens klang- och jubelår, då på en gång den nya nationella romantiken och den unga segerrika industrialismen fick demonstrera sin styrka i den fantastiska och festliga Stockholmsutställningen på Djurgården. Det var då det nya Svenska Dagbladet kom till och det var på sitt sätt en exponent just för dessa två tidsföreteelser, för den nationella och för den ekonomiska renässansen i vårt land. Bakom tidningen stod som beaktat under dess genombrottstid dels några av nittitalismens ledande män, framför allt Heidenstam och Levertin, dels några av den industriella expansionens djärvaste pådrivare såsom Ernest Thiel och G. E. Broms. Men det fanns alltså ett tidigare Svenska Dagbladet och tjuvstarten om man så vill kalla det ägde, som framgått, rum år 1884. Experimenttiden var inte lyckosam — en omsättning av fem chefredaktörer på nio år säger något om arbetsförhållandena — men därför inte helt ointressant.

Intresset knyter sig främst till tid-

ningens förste politiske redaktör, Oscar Norén, en fängslande personlighet, som Ivar Anderson har förtjänsten av att på nytt ha dragit fram i ljuset. Norén har kallats en märkesman i sin generation av journalister och Rudolf Kjellén tvekade inte att karakterisera honom som »en politisk begåvning utan like i detta land». Han kan närmast betecknas som nationalradikal, principiell nationalist men mycket självständig och okonventionell i sin syn på de flesta politiska frågor. Unionen med Norge ansåg han vara »ett snedsprång i Sveriges historia, som naturligt vänder ansiktet mot öster». Redan i sin prenumerationsanmälan yppar Norén med realistisk framsynt- het tvivel på att unionen i sitt dåvarande skick över huvud hade någon förnuftig mening för Sverige och för Skandinavien. Men han var angelägen att understryka att det var Norge och inte Sverige som ville upplösa unionen.

Från denna utgångspunkt förde han en utomordentligt konsekvent och från polemik mot vad han inte utan skäl betraktade som den svenska regeringens och framför allt den svenska dynastiens undfallenhetspolitik gentemot Norge. Denna polemik — detta »norskäteri» som gick hand i hand med personliga angrepp på ätten Bernadotte — irriterade inom parentes sagt kung Oscar II till den grad att han vid Mariahissens invigning skall ha yttrat till en referent från Svenska Dagbladet att »den tidningen var svinaktig» och man kunde inte läsa den. Det blev annat ljud i skällan när inte fullt 20 år senare en av tidningens manliga reporters under signaturen »Friherrinnan XXX» skrev en artikel om kung Oscar, betitlad »Sveriges förste gentleman». Kungen blev så förtjust att han genom redaktionen efterhörde skribentens namn och adress — han ville nämligen förära henne ett armband. Man svarade diplomatiskt

att gåvan måste avböjas med hänsyn till »friherrinnans» stränga anonymitet.

Oscar Norén, som f. ö. bara var SvD:s politiske redaktör under dess första levnadsår förde även på andra områden inte minst i försvarsfrågan samma kompromisslösa och stridbara politik som beträffande Norge. Orsaken till att hans korta insats här fått ett så jämförelsevis utförligt omnämnande är den intressanta omständigheten att det skulle dröja nära 40 år — eller till Otto Järtes inträde i redaktionen — innan SvD på nytt fick en lika klart och fast konturerad politisk profil som den hade under Noréns regim. På sätt och vis knöt alltså Järte — som Ivar Anderson påpekar — an direkt till Norén och säkert är det många som på Otto Järte skulle vilja tillämpa Kjelléns karakteristik av Norén: »En politisk begåvning utan like i detta land.»

Under den långa mellantiden var SvD självfallet inte något opolitiskt organ — men inte heller ett politiskt i ordets snävare bemärkelse och utövade heller inget nämnvärt riksdagspolitiskt inflytande. Det politiska inflytande man överhuvudtaget kan tillskriva tidningen fram till 20-talets början låg nästan uteslutande på ett mycket allmänt och principiellt plan. Det nya SvD satte i själva verket en ära i att icke vara politisk utan kulturpolitisk och fick också uppbära speglosor om »partilösheten som kultur- märke». Den s. k. kulturduvan var Heidenstams, Levertins, Tor Hedbergs och Hjalmar Söderbergs tidning, organ för vad Heidenstam kallade ett parti av partihatare. Dess förste politiske redaktör var Simon Brandell, tidigare och senare en av DN:s mest bemärkta krafter, dess första kulturpolitiska programartikel skrevs av Gustav Steffen, sedermera framstående socialdemokratisk riksdagsman, en av de

första utländska bidragsgivarna var kulturradikalismens profet Georg Brandes.

Brandells efterträdare som politisk redaktör blev Erik B. Rinman, en klar liberal ehuru varmt försvarsvänlig. Han företrädde på ledarspalten Harald Hjärnes program »Försvar och reformer», ofta i skarp motsättning till förstakammarhögern. När han 1906 övergick till ST är det typiskt för situationen att en person som David Bergström på fullt allvar diskuterades som tänkbar efterträdare. Snart nog blev emellertid Gustaf Stridsberg till gagnet om inte till namnet SvD:s politiske chef, på det ekonomiska området flitigt assisterad av Gustav Cassel. Även Stridsberg betraktade vid denna tid sig själv närmast som frisinnad; SvD:s paroll löd »frisinnad och självständig hållning» och in på 10-talet räknades tidningen allmänt till den frisinnade pressen, även av partichefen Staaff själv. Det var först när epitetet frisinnad kom i vanrykte genom liberalismens vacklande hållning i försvarsfrågan som SvD försköts mot den konservativa sidan och denna förskjutning accentuerades ytterligare genom den konstitutionella konflikten 1914.

I varje fall fr. o. m. 1914 kan man räkna SvD som en konservativ tidning, men den var alltjämt inget partiorgan. Tidningen stödde regeringen Hammarskjölds politik och kritiserade genom Stridsberg med förbittrad skärpa ententens krigshandelspolitik, men var hela tiden mån om att markera sin självständighet. När Nils Ahnlund i samband med författningsdebatten 1917-18 på allvar började medverka i SvD:s ledarspalter, där Stridsberg alltmer koncentrerade sitt intresse till utrikespolitiken, skedde härvidlag ingen förändring. Tidningen följde inte högern i dess kapitulation inför vänsterns revolutionsyra an-

stormning; den godtog demokratin, men inte parlamentarismen. Ahnlunds inlägg karakteriserades i allmänhet av en upphöjt akademisk och mycket principiell syn på det politiska livet. SvD fortfor under hela kriget och fram till efterkrigstidens början att vara en idépolitisk snarare än en politisk tidning.

Den, som på den punkten åstadkom en avgörande förändring, var — vilket redan framgått — Otto Järte i och med att han 1924 började sitt medarbetarskap i SvD. Han ville, skriver Ivar Anderson, skapa opinion, röra upp det stilla vattnet i den politiska ankdammen och sätta fart i det politiska spelet, inte bara notera och kommentera händelseutvecklingen utan söka leda den mot ett bestämt mål. Det stod klart för honom att ställningen över partierna och den markerade obundenheten åt alla håll inte var förenlig med kravet på att SvD skulle göra en aktivare insats i praktisk politik. Han såg uppgiften konkret och realistiskt, säger Ivar Anderson vidare. Varje ledare skulle ha ett bestämt syfte, inte blott fylla en plats på fjärde sidan. Den skulle påverka opinionen till förmån för den enda politik, som erbjöd ett hållfast borgerligt alternativ till den socialistiska. Klara linjer! »De teckenförbindande neutrerna» var ingen faktor att räkna med i praktisk politik. Så blev SvD — utan att någonsin ge avkall på sin självständighet och förvandlas till ett partiorgan — en exponent för kämpande konservatism, och så grundade Otto Järte den lysande politisk-journalistiska tradition, som SvD än i dag efter måttet av sina krafter söker fullfölja.

De antydningar, som här givits om tidningens politiska utveckling, gör det omöjligt att gå närmare in på det minst lika intressanta och givande kapitel som är dess rent journalistiska

utveckling. I förbigående må emellertid en anmärkning göras. De flesta vet säkerligen att SvD som kulturorgan varit banbrytande i svensk press — först år 1924 började exempelvis DN att införa så mycket som *en* daglig kulturartikel — och alltjämt ägnar SvD större spaltutrymme åt såväl kultur som politik än någon annan svensk tidning. Mindre känt, men inte mindre betydelsefullt är att tidningen i en rad hänseenden gått i spetsen också för den tekniska utvecklingen. Som dess nuvarande chefredaktör kunde påpeka vid 75-årsjubileet var SvD först med att i Sverige införa sättmaskinen, var den första tidning som uppträdde i klistrat skick, den första med söndagsbilaga, den första med telefoto från utlandet och den första som började med teletypsättning.

Inte heller SvD:s händelserika ekonomiska öden och äventyr kan här beröras. Tidningen blev förvånansvärt snabbt en god affär och dess ekonomi har länge varit stabil, men äganderättsförhållandena har tidvis varit allt annat än tillfredsställande ordnade. Särskilt kritiskt blev läget när det efter Kreuger-kraschen visade sig att Ivar Kreuger sedan fem år tillbaka varit tidningens verkliga ägare, något som varit okänt för det stora flertalet av tidningens medarbetare och — naturligtvis — läsare. Denna obehagliga upptäckt blev upptakten till dels en pinsam process mellan Torsten Kreu-

ger och SvD:s ledande män, dels en allt annat än gentlemannamässig konkurrentkampanj mot tidningen. SvD red ut stormen utan framtida men, men det skedda blev en kraftig varning och ledde i sinom tid till grundandet av Stiftelsen Svenska Dagbladet.

Därmed har mänskligt att döma SvD:s fulla självständighet åt alla håll för all framtid — i den mån framtiden alls kan överblickas — blivit garanterad. Tidningen är fast förankrad i sig själv, den äger sig själv och alla dess tillgångar skall användas till företagets eget bästa. Tidningen står fullständigt fri mot såväl enskilda sammanslutningar och intressen som politiska partier. Vad detta betyder inte bara för den konservativa opinionsbildningen utan för det fria ordet överhuvud i vårt land, behöver inte särskilt påpekas. Ivar Anderson är en av dem, som inlagt den största förtjänsten om att den ursprungligen av Helmer Key lanserade stiftelsetanken, år 1940, under andra världskrigets svartaste tid, lyckligen kunde förverkligas. Det bör ha varit med stor — och i så fall djupt berättigad — tillfredsställelse han avslutat sitt ståtliga verk om Svenska Dagbladet med en intressant redogörelse för stiftelsens tillkomst och funktion.

Ivar Anderson: Svenska Dagbladets historia. Del I, 1884–1940. Norstedts.

FINLAND UNDER FORTSÄTTNINGSKRIGET

Av fil. dr ALF ÅBERG

Förhistorien till det s. k. fortsättningskriget hör till de ännu inte helt utredda episoderna i Finlands senare historia. Den 9 juni 1941 hade president Ryti lämnat statsrådet medde-

lande om de tysk-ryska relationernas tillspetsning. Han litade på Tysklands styrka under det väntade kriget med Sovjet, förklarade han, eftersom det för Finland var en förutsättning för

räddningen, att Sovjet försvagades. Om Sovjet däremot segrade, blev Finlands ställning svår, kanske hopplös.

I händelse av ett tysk-ryskt krig hoppades Ryti, att Finland skulle kunna bevara sin neutralitet. Om detta verkligen var presidentens åsikt, skulle det snart visa sig att han varit optimistisk i överkant. Under tiden den 7-21 juni anlände en tysk division sjöledes till Finland, medan en annan division landvägen överfördes från Norge. När de tyska arméerna den 22 juni gick till anfall mot Sovjet, låg starka tyska truppförband redan i ställning kring Rovaniemi i nordligaste Finland. Det fanns ingen ansvarig finländsk politiker, som kunde hoppas att Sovjet i detta läge skulle betrakta Finland annat än som krigförande part.

Trots de talrika flyganfall, som Sovjet i krigets början satte in mot landet, förhöll sig Finlands egna stridskrafter ändå tills vidare passiva. Det första officiella meddelandet om att Finland var i krig lämnade Mannerheim i sin ominösa dagorder av den 10 juli, där han ställde Ryska Karelen erövring i utsikt. Själva aktstycket var märkligt. Det hade utarbetats i överbefälhavarens stab och kom som en överraskning för den finländska regeringen.

I sin öppenjärtiga »Minnen 1940-1941» (Bonniers, 1959) har Finlands senare president J. K. Paasikivi berättat om den oro inför utvecklingen, han kände som sändebud i Moskva hösten 1940-sommaren 1941. Han ansåg att man på finländskt håll underskattade Sovjets militära styrka och inre sammanhållning. Under sin Moskvatid måste Paasikivi ständigt lyssna till ryska krav och maktspråk mot det slagna Finland. Han fick också djupa inblickar i ett sovjetryskt tänkesätt, som var genomsyrat av lika delar misstänksamhet och stormaktsideologi. Paasikivi ansåg inte att Finland borde

sätta hårt mot hårt och helt avvisa de långtgående ryska anspråken under hänvisning till rättsliga synpunkter. Med sin gammalfinska inställning menade han, att Finlands trygghet låg i en god grannsämla till den ryska stormakten och att man för den sakens skull måste vara beredd till eftergifter och kompromisser. Han anför också uppgifter, som tycks ge vid handen att man vissa tider i Moskva var beredd att förhandla med Finland em fred på basen av territoriella eftergifter och gränsrevisioner.

Det är svårt att avgöra om Sovjet verkligen allvarligt övervägde att slå in på en försonligare politik mot Finland. Det fanns flera tecken på motsatsen: de sovjetryska inblandningarna i den finländska inrikespolitiken, som bl. a. framtvängde den av ryssarna ogillade Tanners avgång ur regeringen, och de finländska kommunisternas demonstrationer, som med skäl ansågs inspirerade från Moskva. De baltiska småstaternas undergång på sommaren 1940 var samtidigt talande bevis på faran att göra eftergifter mot den mäktige grannen i öster.

Även om Paasikivis handlingslinje var den politiskt riktiga — vilket är tveksamt — måste man konstatera att den inte var reellt möjlig. Efter vinterkriget var Finland inte längre politiskt neutralt, framhåller Eirik Hornborg i sin utmärkta översikt »Det fria Finland» (Norstedts, 1957). Folket var besjälade av förbittring och fruktan för Sovjet, och i varje fiende till Ryssland var man benägen att se ett stöd och en hjälp. Man förhandlade om ett nordiskt försvarförbund — en plan som föll på grund av ryskt motstånd — och man sökte kontakt med Tyskland. Paasikivi erkänner också att misstron mot Sovjets avsikter hade trängt djupt i det finska folket, och samtidigt fanns det — särskilt hos den finländska militären — en bergsäker förtröstan

på Tysklands militära styrka. Båda dessa reaktioner förklarar enligt hans uppfattning Finlands uppträdande våren och sommaren 1941.

I en väsentlig punkt hade Paasikivi otvivelaktigt rätt i sin kritik av regeringens politik. Det var när han bestämt varnade för ett samgående med Hitlers Tyskland. Belysande är det samtal som han den 13 juni 1941 — bara några dagar före det tyska anfallet — hade med president Ryti. Paasikivi försäkrade, att om Tyskland anföll Sovjet, skulle det förlora kriget. Sovjet skulle gå samman med Tysklands övriga fiender, England och Förenta staterna, och vara med om att diktera den nya Versaillesfreden. Om Finland förband sig med Tyskland, skulle det i freden stå ensamt och dess öde skulle vara beseglat, förklarade han. På detta anförande, som Paasikivi tecknat ner i sin dagbok, svarade Ryti, att Finland inte hade något val. Sovjetunionen skulle i händelse av ett krig inte respektera Moskvafreden utan gå till anfall mot Finland.

Samgåendet med Tyskland betraktade Paasikivi helt realistiskt som ett ödesdigert politiskt misstag. Det var inte bara österut som den finländska regeringen gjorde sig skyldig till svåra felbedömningar. I sina välskrivna och utomordentligt intressanta diplomatminnen »London–Vatikanen–Stockholm» (Natur och Kultur, 1960) ger den finländske ambassadören G. A. Gripenberg flera exempel på hur valhänt hans lands utrikesledning skötte förbindelserna med England sommaren och hösten 1941.

Finland åtnjöt i England stor sympati och förståelse för sin utsatta hållning. Gripenberg berättar om sina försök att mildra den brittiska blockaden, som så hårt drabbade den redan tidigare medtagna finländska sjöfarten och försörjningen. Han anser att engelsmännen skulle ha varit mera

resonabla, om hans regering drivit en öppnare utrikespolitik. Men det förekom inte någon förtrolig kommunikation mellan utrikesledningen och den brittiska legationen i Helsingfors, och den finländska tystlåtenheten bidrog till att stegra misstänksamheten på engelskt håll.

Efter det tyska anfallet mot Sovjet hävdade den finländska regeringen i London, att landet inte deltog i något angreppskrig. Finland förde en ren försvarskamp, som inte hade något samband med kriget mellan Storbritannien och Tyskland. Den engelska regeringen accepterade denna förklaring och fortsatte att upprätthålla de diplomatiska förbindelserna med Finland. Gripenberg talar i detta sammanhang varmt om Edens rättrådighet och idealism — det är tydligt att den engelske utrikesministern var en vän av Finland.

Trots bister kritik från vissa tidningars och parlamentsledamöters sida bestod förbindelserna mellan London och Helsingfors ända fram till slutet av juli månad. När brytningen kom, var skulden främst den finländska regeringens. Gripenberg redogör utförligt för den beklagliga händelsen och sina försök att närmare utreda »skuldfrågan» i Finland. Utrikesminister Witting gjorde senare gällande att det i första hand var Mannerheim, som yrkat på brytning med England, men Mannerheim tillbakavisade mycket energiskt beskyllningen. Att tyska påtryckningar förekommit, är uppenbart, men Gripenberg överlämnar lösningen av frågan åt framtida historiker.

Ingen av de båda regeringarna önskade någon brytning, hävdar Gripenberg, som här citerar Edens avskedsord: »Låt oss avbryta förbindelserna som civiliserade människor.» Den finländske ambassadören kände uppenbarligen väsensgemenskap med denna engelska gentlemannainställ-

ning. Många engelsmän förblev hans vänner även efter brytningen och den följande krigsförklaringen i början av december. Det är typiskt för engelsmännens känslor för hans hårt besträngda folk, att när han i januari 1942 lämnade London, följdes han till tåget av två representanter för Foreign Office, som på utrikesministerns vägnar bjöd honom farväl och önskade honom lycklig resa!

Under ett av krigsåren var Gripenberg chef för den nyupprättade beskickningen vid den Heliga stolen. Några avgörande händelser upplevde han kanske inte i Rom, men det är en utomordentligt fängslande skildring han ger av sitt möte med Vatikanen och påven Pius XII. Med tanke på den uppblåsta kritik, som här i Sverige nyligen förekommit av de kristnas ställning till nazismen, är det välgörande att ta del av Gripenbergs redogörelse för den Heliga stolens politik i denna fråga. Han erinrar om Pius XI:s encyklika »Mit brennender Sorge», som utkom år 1937 och i skarpa ordalag fördömde jedeförföljelserna i Tyskland. I sina samtal med Gripenberg betonade påven också sin tillfredsställelse över att Finland inte gjort sig skyldigt till jedefientliga åtgärder. Han uttalade sin djupa beundran för landet och sin tro på de små nationernas rättvisa sak.

Efter detta diplomatiska mellanspel utnämndes Gripenberg i mars 1943 till ambassadör i Stockholm, där hans största arbetsuppgift väntade honom — att medverka till Finlands lösgörande ur kriget. Både president Ryti och marskalk Mannerheim var vid denna tid övertygade om att Tyskland snart skulle besegras. Det gällde nu för Finland att finna en väg till fredsförhandlingar med Sovjet. Stockholm blev platsen för denna febrila fredsverksamhet.

Gripenberg lämnar en mycket klar

och översiktlig framställning över de många underhandlingar som fördes. Han uttalar sitt varma erkännande åt utrikesminister Günther och kabinettssekreterare Boheman, som från början starkt engagerade sig för fredssaken och tjänstgjorde som uppslagsrika mellanhänder mellan honom och det ryska sändebudet, den charmfulla och Finlandsvänliga madame Kollontay. Gripenberg ger också en dramatisk skildring av reaktionen i Finland inför de pressande kraven från Sverige och oppositionen i landet. Han visar hur illa underrättade många svenska tidningar var om tänkesätten på ledande håll i Finland och hur svårt det var för dem att sätta sig in i ett annat lands alla problem.

Läsaren får ett starkt intryck av Mannerheimskyliga intellekt och starka nerver, när det ryska genombrottet skedde på Karelska näset i juni 1944 och fredskravet med förnyad styrka höjdes i Finland. Han ger också en gripbar bild av den plikttrogne utrikesminister Ramsey och hans strävanden att sluta fred vid rätt tidpunkt.

Äntligen fick Gripenberg besked från madame Kollontay att Sovjet var villigt att uppta fredsunderhandlingar på villkor att Ryti och Tanner avlägsnades från sina poster. Ryti avgick som president i början av augusti 1944, och Mannerheim tog makten och ansvaret i sina händer. Förhandlingar fördes till slut den 19 september. Fredsvillkoren var hårda men inte omöjliga att uppfylla. Viktigast var att Finland kunde rädda sin politiska självständighet och demokratiska författning. Gripenberg, som hela tiden följde dramat inifrån, ger en skakande skildring av detta slutkapitel i fortsättningskrigets historia. Han håller stilen ända till slutet, en ypperlig berättare och en förnämlig representant för sitt land och sin kär.